

اصول دستور زبان

بر اساس کتاب Understanding Syntax اثر Maggie Tallerman

بخش زبان‌های خارجی و زبان‌شناسی دانشگاه شیراز

مدرس: منوچهر کوهستانی

برخی مفاهیم و سوء برداشت‌ها (1)

- ▶ دو تعریف از نحو:
- ▶ چگونگی قرارگیری واژه‌ها برای تولید گروه‌ها (phrases) و جمله‌ها (sentences)
- ▶ مطالعه ویژگی‌های نحوی زبان‌ها
- ▶ تفاوت دستور و نحو: بر خلاف نحو که تنها به قرارگیری واژه‌ها در کنار هم می‌پردازد، دستور شامل همه اصول سازمان‌دهی زبان است.
- ▶ آنچه در این دوره بررسی خواهد شد:
- ▶ طبقه‌بندی (classification) واژه‌ها
- ▶ آرایش (order) واژه‌ها در گروه‌ها و جمله‌ها
- ▶ ساخت گروه‌ها و جمله‌ها
- ▶ ساختارهای مورد استفاده در زبان‌ها

برخی مفاهیم و سوء برداشتها (2)

▶ هدف از دوره جاری:

▶ آشنایی با چگونگی کارکرد نحو

▶ آشنایی با مفاهیم و ترمهای فنی مورد نیاز برای آگاهی از چگونگی کارکرد نحو

▶ آنچه این دوره به آن نمی‌پردازد:

▶ کتاب اصلی این دوره، کتاب ارائه دستور توصیفی (descriptive grammar) از انگلیسی یا زبان دیگری نیست. هدف از دستورهای توصیفی معرفی قاعده‌مندی‌ها و ویژگی‌های زبان مورد مطالعه آنهاست.

▶ هدف از دوره جاری بهبود دانش شما از دستور زبان انگلیسی یا زبان دیگری نیست. به عبارت دیگر، این دوره مطالعه دستور تجویزی (prescriptive grammar) زبانی خاص هم نخواهد بود.

تکوین دستور زبان در سال‌های آغازین

- ▶ انسان‌ها به طور عادی تا هفت‌سالگی تسلطی کامل بر دستور زبان خود پیدا می‌کنند و یادگیری زبانی پس از آن، عمدتاً به گسترش دایرهٔ واژگان مربوط می‌شود.
- ▶ یادگیری دستور زبان نیازی به آموزش رسمی ندارد. هر کودکی می‌تواند دستوری ذهنی (mental grammar) از زبان مادری‌اش را شکل دهد.
- ▶ فرضیهٔ ذاتی بودن (innateness hypothesis): بسیاری از زبان‌شناسان بر این باورند که برای یادگیری زبان از پیش برنامه‌ریزی شده‌ایم (pre-programmed) و برای رسیدن به دستور ذهنی از زبان خود، تنها به درونداد (input) کافی و امکان مشارکت در میانکنش‌های اجتماعی (social interactions) نیاز داریم.

دستور ذهنی در برابر آموزش رسمی دستور زبان

- ▶ آموزش دستور به کودکان (با رویکرد تجویزی) ناشی از این باور است که برخی صورتهای زبانی (linguistic forms) از برخی دیگر زیباتر، پرمنزلتتر، یا صحیحترند.
- ▶ این باور هیچ بنیاد زبان‌شناسانه‌ای ندارد. زیرا افراد غالباً داورهای اجتماعی خود دربارهٔ گروه‌های مختلف اجتماعی را به گونهٔ زبانی مورد استفادهٔ اعضای این گروه‌ها تعمیم می‌دهند.

برخی استدلال‌های تجویزگرایان و ردّ آنها

▶ منفی‌سازی دوگانه (double negation):

I didn't do nothing wrong.

رویکرد تجویزگرا: به دو دلیل باید از منفی‌سازی دوگانه حذر کرد:

▶ منفی‌سازی دوگانه با منطق سازگار نیست.

▶ منفی‌سازی دوگانه متعلق به گونه معیار (standard variety) زبان نیست.

▶ رد استدلال فوق:

▶ هیچ کس برداشتی مطابق منطق از منفی‌سازی دوگانه ندارد و حتی مخالفان آن نیز منظور گوینده جمله را به خوبی درک می‌کنند.

▶ در بسیاری از زبان‌ها، از جمله فرانسوی و فارسی، منفی‌سازی دوگانه در گونه معیار روی می‌دهد.

هیچ کار بدی نکردم.

سلیقه دستوری تجویزگرایان در برابر دستور ذهنی سخنگویان

- ▶ بر خلاف موارد مبتنی بر سلیقه، جمله‌ها و ساخت‌های دستوری‌ای در زبان‌ها وجود دارند که همه سخنگویان زبان آنها را غیردستوری (ungrammatical) می‌دانند.
  - ▶ *را او من می‌شناسم.
  - ▶ *I do didn't wrong anything.
- ▶ مثال‌های بالا نه از دستور تجویزی، بلکه از دستورهای ذهنی همه سخنگویان زبان‌های مربوطه، تخطی می‌کنند.

نتیجه‌گیری از توانایی همه افراد درباره دستوری بودن/نبودن ساخت‌ها

- ▶ با توجه به اینکه همه سخنگویان یک زبان خاص می‌توانند درباره دستوری بودن/نبودن جمله قضاوت کنند، باید نتیجه گرفت همه ما دستور ذهنی مشترکی داریم.
- ▶ بسیاری از قواعد زبانی که ناخودآگاه از آنها آگاهیم، در واقع همگانی‌اند.

- (6) a. They're eating eggs and chips.
b. What are they eating ___?

- (7) *What are they eating eggs and ___?

- (8) *Beth maen nhw yn bwyta wyau a ___? (Welsh)
what are they in eat eggs and
*'What are they eating eggs and ___?'

الزام انجام مرحله به مرحله ارتقاء (انگلیسی)

- (9) a. Ali sent the letter to Hasan.
b. Ali sent Hasan the letter.
- (11) Hasan was sent ____ the letter by Ali.
- (12) *Hasan was sent the letter to ____ by Ali.

الزام انجام مرحله به مرحله ارتقاء (اندونزیایی)

- (10) a. Ali meng-kirim surat itu kepada Hasan. (Indonesian)
Ali send letter the to Hasan
'Ali sent the letter to Hasan.'
- b. Ali meng-kirim-**kan** Hasan surat itu.
Ali send Hasan letter the
'Ali sent Hasan the letter.'
- (13) Hasan di-kirim-**kan** surat itu oleh Ali.
Hasan was-sent letter the by Ali
'Hasan was sent the letter by Ali.'
- (14) *Hasan di-kirim surat itu (kepada) oleh Ali.
Hasan was-sent letter the (to) by Ali
*‘Hasan was sent the letter to by Ali.’

نتیجه‌گیری از مقایسهٔ مثال‌های دو زبان

▶ دو زبان بسیار متفاوت هم می‌توانند رفتارهای مشابهی بروز دهند.

دگرگشت زبان (language change)

▶ هر زبانی در گذر زمان مشمول دگرگونی می‌شود.

▶ در زبان انگلیسی میانه، برای منفی‌سازی جمله‌های دارای فعل اصلی، نیازی به حمایت do وجود نداشت.

(15) a. I sey **nat** this by wyves that been wyse (Middle English)
'I **do not** say this for wives that are wise.'

b. But Crist ... bat **nat** every wight he sholde go selle al that he hadde
'But Christ **did not** bid every one to go (and) sell all that he had.'

▶ در انگلیسی میانه، امکان پرسشی‌سازی جمله با جابجا کردن فعل اصلی وجود داشت.

(16) a. Sey you no?

'Do you say no?'

b. Why hydestow (i.e. *hidest thou*) the keys ... ?

'Why do you hide the keys?'

کاربرد مثال‌های زبان‌شناختی

- ▶ در تحلیل‌های زبان‌شناختی حتماً باید مثال‌هایی از زبان‌های گوناگون در نظر گرفته شوند زیرا در غیر این صورت، ممکن است بسیاری از ویژگی‌های یک زبان یا دو زبان مشابه امری بدیهی و همگانی فرض شوند. با مطالعهٔ زبان‌های مختلف، می‌توانیم به گسترهٔ ساختارهای زبانی و مشخصه‌هایشان پی ببریم و از گونه‌گونگی زبان‌های آگاه شویم.
- ▶ زبان‌شناسان به دنبال آگاهی از همگنی‌ها و همسانی‌های زبان‌ها نیز هستند زیرا زبان‌ها از جنبه‌های متفاوتی با هم مشابهند و تفاوت‌هایشان تصادفی نیست.

(23) der schöne Wasserfall (German)
the pretty waterfall

(24) la cascada hermosa (Spanish)
the waterfall beautiful
'the beautiful waterfall'

همگانی‌های زبانی

- ▶ با اینکه برخی از ساختارهای زبانی همگانی نیستند، همهٔ زبان‌ها از زیرمجموعه‌ای از ابزارهای بنیادین دستوری استفاده می‌کنند:
- ▶ همهٔ زبان‌ها طبقهٔ واژگانی اسم را از فعل متمایز می‌کنند.
- ▶ همهٔ زبان‌ها فهرستی از واژه‌ها دارند که واژگان (lexicon) نامیده می‌شود و نزد همهٔ سخنگویان آن زبان مشترک است و واژه‌هایی از چندین طبقه را شامل می‌شود.
- ▶ در همهٔ زبان‌ها، سخن‌گویان این امکان را دارند که آرایش گروه‌های نحوی را به اهداف متفاوتی (سؤال پرسیدن، تأکید گذاشتن بر قسمت‌های خاصی از جمله و ...) تغییر دهند.

طرح‌بندی مثال‌های زبان‌شناختی

▶ مثال‌ها در سه خط ارائه می‌شوند:

▶ خط اول: زبان منبع مورد بررسی

▶ خط دوم: ذیل (gloss) یا ترجمه تحت‌اللفظی زبان منبع به انگلیسی

▶ خط سوم: ترجمه از زبان منبع به انگلیسی

(28) Sensei-ga gakusei ni tegami-o kaita. (Japanese)
teacher student to letter wrote
'The teacher wrote a letter to the student.'

نحوهٔ پرداختن به مثالها

- ▶ برای بررسی مثالهای زبان‌شناختی، باید از خط پایین شروع کرد:
  - ▶ ابتدا ترجمه خوانده شود،
  - ▶ سپس ذیل بررسی شود،
  - ▶ و در پایان، متن ربان منبع بررسی شود.

↑ Je **ne** mange **jamais** de viande.
I NEGATIVE eat never of meat
'I never eat meat.'

ذیل (1)

▶ هر قسمت معنادار در زبان منبع باید در ذیل مابه‌ازائی داشته باشد، خواه در زبان مقصد متناظری داشته باشد، خواه نداشته باشد.

(2) Je **ne** mange **jamais** de viande. (French)
I NEGATIVE eat never of meat
'I never eat meat.'

▶ بدون ذیل، امکان مقایسهٔ زبان‌ها وجود ندارد.

ذیل (2)

- ▶ در ذیل هم اطلاعات واژگانی هست (که با حروف عادی نوشته می‌شوند) و هم اطلاعات دستوری (که با حرف بزرگ ولی با اندازه فونت کوچک نوشته می‌شوند).
- ▶ اطلاعات واژگانی: واژه‌هایی معمولی‌اند که ترجمه یا عبارت‌گردانی (paraphrase) واژه‌های زبان منبع‌اند.
- ▶ اطلاعات دستوری: مقولات دستوری از قبیل زمان، نمود و ...

(31) The student-s ask-ed for these book-s.
DEF.ART student-PL ask-PAST for DEM.PL book-PL
'The students asked for these books.'

- ▶ خط تیره پیش یا پس از یکی از اطلاعات دستوری یعنی آن عنصر به یک واژه یا عنصر دستوری دیگر متصل است.

ذیل (3)

▶ وقتی در زبان منبع دو تکواژ در هم ادغام می‌شوند، مرز آنها با نقطه یا دونقطه نشان داده می‌شود.

took

'take:PAST' or 'take.PAST'

مقوله‌های شخص و شمار

- ▶ شخص (person):
  - ▶ اول شخص: گوینده یا گروهی را که گوینده در آن حضور دارد مشخص می‌کند.
  - ▶ دوم شخص: مخاطب یا مخاطبین را مشخص می‌کند.
  - ▶ سوم شخص: شخص ثالث (اعم از یک یا چند تا) را مشخص می‌کند.
- ▶ شمار (number): به تمایز بین مفرد (یک شخص) و غیرمفرد (بیش از یک شخص) می‌پردازد.

صیغگان

صیغگان (paradigm) جدولی است که صورتهای مرتبط یک واژه قاموسی (lexical word) را در بافت دستوری خاصی به نمایش می‌گذارد.

Table 1.1

Present tense of French *parler* 'to speak'

	Singular	Plural
1st	je parle	nous parlons
2nd	tu parles	vous parlez
3rd	il/elle parle	ils/elles parlent

دلیل وجودی نحو

▶ زبان‌ها نحو دارند تا بتوانند با استفاده از قواعد آن هر نوع معنایی را که گوینده می‌خواهد، انتقال دهند.

آرایش سازه‌ای (1)

▶ آرایش سازه‌ای (word order): ترتیب قرار گرفتن سه عنصر اصلی فاعل (S)، فعل (V)، و مفعول (O) در جمله‌های زبان

- (34)
- a. Kim drank the tea.
  - b. *Kim the tea drank.
  - c. *Drank Kim the tea.
  - d. *Drank the tea Kim.
  - e. *The tea drank Kim.
  - f. The tea Kim drank.

آرایش سازه‌ای (2)

- ▶ در زبان‌های جهان، سه آرایش سازه‌ای SOV، SVO، و VSO از همه پربسامدترند.
- ▶ به طور کلی، امکان کشف آرایش زبان‌ها وجود دارد ولی انعطاف یا عدم انعطاف آرایش سازه‌ای بنیادین از زبانی به زبان دیگر می‌تواند بسیار متفاوت باشد.
- (34) f. The tea Kim drank.
  - ▶ در مثال بالا، the tea پیش‌بند شده است (fronting) تا کانونی شود (focalization).
  - ▶ پیش‌بندسازی مفعول در انگلیسی بسیار کمیاب و نشاندار (marked) است.
  - ▶ گاهی قرار دادن گروه اسمی کامل در جایگاه اصلی‌اش منجر به بدخوانی جمله می‌شود. در این صورت، گروه اسمی طولانی را می‌شکنیم و قسمتی از آن را به سمت راست انتقال می‌دهیم.
- (36) Estimates ___ vary greatly **about the number of fluent speakers** (i.e. of *Esperanto*).

ارتقاء و تنزل

- ▶ تعریف مفعول: عنصری است که معنی فعل را کامل می‌کند و متمم فعل نامیده می‌شود. جایگاه عادی مفعول در انگلیسی بلافاصله بعد از فعل است.
- ▶ ارتقاء (promotion): برجسته‌تر کردن واژه یا گروه نحوی در جمله
- ▶ تنزل (demotion): کاستن از برجستگی واژه یا گروه نحوی در جمله

جمله‌های معلوم و مجهول (1)

- ▶ جمله‌های معلوم بنیادی‌تر از جمله‌های مجهول‌اند و زودتر فراگرفته می‌شوند.
- ▶ در جمله مجهول،
  - ▶ گروه نحوی مفعول به جایگاهی جدید، یعنی فاعل، ارتقاء می‌یابد،
  - ▶ گروه نحوی‌ای که در جایگاه فاعل بود، تنزل پیدا می‌کند.
- ▶ قرار گرفتن گروه ارتقاء‌یافته در جایگاه فاعل آن را برجسته‌تر و توجه را به آن معطوف می‌کند.
- ▶ گروه‌های تنزل‌یافته در یک گروه حرف اضافه‌ای و خارج از هسته جمله قرار می‌گیرند و حضورشان کاملاً اختیاری است.

جمله‌های معلوم و مجهول (2)

- (41) The women and boys with crates converged on the boats and **their catch was counted out by the market boss.**
- (42) His normal work was filing girls' teeth to points, although **pointed gnashers were considered a bit old-fashioned by the girls here.**
- (43) The market boss counted out **their catch.**
- (44) The girls here considered **pointed gnashers** a bit old-fashioned.

جمله‌های معلوم و مجهول (3)

▶ مثال از زبان ژاپنی

- (46) a. Sensei ga John o sikat-ta. (active) (Japanese)
teacher SUBJECT John OBJECT scold-PAST
'The teacher scolded John.'
- b. John ga sensei ni sikar-are-ta. (passive)
John SUBJECT teacher by scold-PASSIVE-PAST
'John was scolded by the teacher.'

▶ در جمله مجهول، John ارتقاء می‌یابد و نشانگر ga می‌گیرد.

ساخت‌مندی زبان‌ها

- ▶ همهٔ زبان‌ها ساخت درونی دارند یعنی جمله‌ها تنها رشته‌ای از واژه‌ها نیستند. واژه‌ها ابتدا در قالب گروه‌های نحوی کنار هم قرار می‌گیرند. گروه‌های کوچک‌تر با هم گروه‌های بزرگ‌تر را می‌سازند.
- ▶ قوانین نحو هر زبانی ساخت‌وابسته‌اند (structure dependent). به همین دلیل، در هیچ زبانی دستورالعمل پرسشی کردن جمله، آوردن واژهٔ دوم به ابتدای جمله نیست.
- ▶ به این الگوی گروه درون گروه ساخت پایگانی (hierarchical structure) می‌گویند.
- ▶ جمله‌های درون‌دار (embedded sentences) نمونه‌ای از ساخت پایگانی‌اند. در این نوع از ساختارها، جمله‌ای درون جملهٔ دیگر قرار می‌گیرد. به این ویژگی بازگشت‌پذیری (recursion) می‌گویند.

I said that Lee thought that Kim couldn't swim

مثال دیگر برای ساخت‌مندی

- (48) a. I charged up the battery.
b. I charged up the street.
- (49) a. I charged the battery up.
b. *I charged the street up.
- (50) a. *It was up the battery I charged (not the engine).
b. It was up the street I charged (not the corridor).
- (51) a. *I charged up Lee's battery and (then) up Kim's too.
b. I charged up Lee's street and (then) up Kim's too.

مثال دیگر برای ساخت‌مندی (1)

- (48) a. I charged up the battery.
b. I charged up the street.

▶ رفتار نحوی دو جمله متفاوت است.

- (49) a. I charged the battery up.
b. *I charged the street up.

- (50) a. *It was up the battery I charged (not the engine).
b. It was up the street I charged (not the corridor).

- (51) a. *I charged up Lee's battery and (then) up Kim's too.
b. I charged up Lee's street and (then) up Kim's too.

مثال دیگر برای ساخت‌مندی (2)

▶ دلیل رفتار متفاوت نحوی آن است که در این دو جمله واژه‌ها به شیوه‌های مختلفی گروه‌بندی می‌شوند.

- (52) a. I [charged up] the battery.
b. I charged [up the street].